

Алтай-Тарбағатай аймағының көне қатынас жолдары

© 2025 ж. Ошанов О.Ж.

Keywords: Genghis Khan, Karpini, Rubruk, Atkinson, Altai, Tarbagatai, Chingistau, Irtysh, Ayagoz, Bukhtarma, Zaisan, caravan, trail

Түйін сөздер: Шыңғысхан, Карпини, Рубрук, Аткинсон, Алтай, Тарбағатай, Шыңғыстау, Ертіс, Аягөз, Бұқтарма, Зайсан, керуен, сүрлеу

Ключевые слова: Чингисхан, Карпини, Рубрук, Аткинсон, Алтай, Тарбагатай, Чингистау, Иртыш, Аягөз, Бухтарма, Зайсан, караван, тропа

O. Oshanov¹

¹Shakarim University, Semey, Kazakhstan

Ancient communication routes of the Altai-Tarbagatai region

The article examines ancient roads that passed through the eastern regions of Kazakhstan, including the Altai–Tarbagatai area, the Irtysh River basin, and adjacent territories. Particular attention is given to the ancient Bukhtarma route, the campaigns of Chinggis Khan associated with it, and the historical name of Lake Zaysan — Kyzylbas. It is argued that the historical name of Lake Zaysan (Kyzylbas) persisted until a relatively late period and changed only in the 17th century with the arrival of the Dzungars. According to “The Secret Chronicle”, the Naiman khan Buyruk was killed at this lake, Kyzylbas (Zaysan). The article also provides evidence that the caravan routes of the 18th–19th centuries represented a continuation of these ancient roads. It describes historical events that took place along these routes, including Timur’s campaign against Enge-Tore in Tarbagatai, as well as the routes of the Italian travelers Plano Carpini (1245–1246) and Guillaume de Rubruck (1252–1255). A comparison of Rubruck’s and Carpini’s itineraries shows that after Lake Alakol, their journeys followed two different paths. Comparison with the records of the English traveler Atkinson (1848) makes it possible to identify Rubruck’s route as passing through Tarbagatai. In addition, the paper discusses the route and stopping points of Zhymby zholy, still remembered in local oral tradition.

Source of funding: The publication was carried out within the framework of program-targeted financing of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for 2024–2026, project BR24992916.

Citation: Oshanov, O. 2025. Ancient communication routes of the Altai-Tarbagatai region. *Margulan readings–2025*, 91–97 (in Kazakh).

О.Ж. Ошанов¹

¹Шәкарім университеті, Семей қ., Қазақстан

Алтай-Тарбағатай аймағының көне қатынас жолдары

Мақалада Қазақстанның шығыс аймағы Алтай-Тарбағатай, Ертіс бойы және т.б. өлкелермен өткен көне жолдары зерттеледі. Көне Бұқтарма жолы, онымен байланысты Шыңғыс хан жорықтары және Зайсан көлінің тарихи Қызылбас атауы қарастырылады. Зайсан көлінің тарихи атауының (Қызылбас) кейінге дейін сақталып келгендігі, тек XVII ғ. жоңғарлардың келуімен өзгеріске түскендігі дәлелденеді. «Құпия шежіре» бойынша

найман ханы Бұйрық осы Қызылбас көлінде (Зайсанда) өлтіріледі. XVIII–XIX ғғ. керуен жолдарының көне сүрлеулер екені туралы мәліметтер келтіріледі. Әрі осы жолдарда болған тарихи оқиғалар сөз болады. Соның қатарында Ақсақ Темірдің Енге-Төреге қарсы Тарбағатай жорығы, италияндық саяхатшылар Плано Карпини (1245–1246 жж.) және Гильом де Рубруктың (1252–1255 жж.) жүрген жолдары көрсетіледі. Рубрук пен Карпинидың жүрген жолдары өзара салыстыра келе, Алакөлден кейінгі сапарлары екі түрлі жолмен өткендігі анықталады. Ағылшын саяхатшысы Аткинсонның (1848 ж.) жазбаларымен салыстыра келе Рубруктың Тарбағатай арқылы жүрген жолы анықталады. Сонымен қатар жергілікті халық арасында әлі күнге айтылып келе жатқан «Жымбы жолының» бағыт-бағадары, аялдамалары келтіріледі.

Қаржыландыру көзі: Мақала ҚР ҰЖБМ Ғылым комитетінің 2024–2026 жж. бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруы шеңберінде, BR24992916 жобасы аясында даярланды.

Сілтеме: Ошанов О.Ж. 2025. Алтай-Тарбағатай аймағының көне жолдары. *Марғұлан оқулары–2025.* 91–97-бб.

О.Ж. Ошанов¹

¹*Шәкәрім университет, г. Семей, Казахстан*

Древние пути сообщения Алтай-Тарбагатайского региона

В статье исследуются древние дороги, проходившие через восточный регион Казахстана: Алтай-Тарбагатай, Прииртышье и других территорий. Рассматривается древний Бухтарминский путь, связанные с ним походы Чингисхана и историческое название озера Зайсан – Кызылбас. Доказывается, что историческое название озера Зайсан (Кызылбас) сохранялось до позднего времени и изменилось только в XVII в. с приходом джунгар. Согласно «Сокровенному сказанию», найманский хан Буйрук был убит на этом озере. Приводятся сведения о том, что караванные пути XVIII–XIX вв. являлись продолжением древних дорог. Также описываются исторические события, произошедших на этих дорогах. В их числе указаны поход Тимура против Енге-Торе в Тарбагатае, а также маршруты итальянских путешественников Плано Карпини (1245–1246 гг.) и Гильома де Рубрука (1252–1255 гг.). При сравнении маршрутов Рубрука и Карпини, выясняется, что их путешествия после Алаколя проходили по двум разным путям. Проведено сравнение с записями английского путешественника Аткинсона (1848 г.), определен путь Рубрука, проходивший через Тарбагатай. Кроме того, приводятся маршрут и остановки «Жымбы жолы», о котором до сих пор говорят среди местного населения.

Источник финансирования: Статья подготовлена в рамках программно-целевого финансирования Комитета науки МНВО РК 2024–2026, BR24992216.

Цитирование: Ошанов О.Ж. 2025. Древние пути сообщения Алтай-Тарбагатайского региона. *Марғұлановские чтения–2025.* С. 91–97 (на каз. яз.).

Кіріспе

Алтай-Тарбағатай таулары бүгінде төрт мемлекеттің территориясын қамтып жатқан тарихи географиялық аймақ болып табылады. Тау жоталарынан тұратын өз алдына үлкен бір географиялық аймақ болғандықтан, кез келген жерден асу бермес стратегиялық маңызы ерекше болды. Осы себепті бұл аймақта байланыс жолдары нақтылы бір сүрлеулермен байланысты болып ғасырлар бойы еш өзгеріссіз жетті. Бұл жолдар әр уақыт кезеңінде қалыптасқан жағдайға байланысты түрлі маңыз атқарды. Бейбіт кезеңдерде бұл жолдармен сауда керуендері жүрсе, жаугершілік уақытта жорық жолдарына айналып кетуі қолма қол болатын.

Бұл зерттеуімізде Алтай таулары жүйесінің Қазақстанға қараған бөлігіндегі тарихи жолдарға ғана тоқталмақпыз. Өлкедегі ең маңызды жолдың бірі – Бұқтарма жолы. Алтай тауларын шығыстан батысқа (немесе керісінше бағытта) кесіп өтетін күре жолдың батыс үзігі Бұқтарма болып табылады. Шығысы Соғақ, Ойғыр арқылы жалғасып Қобда бетіне өтеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу әдістері

Зерттеу жұмыстары барысында тарихи құжаттар бір-бірімен салыстырыла отырып зерттелді. ШҚО керуен жолдарына байланысты көптеген саяхатшылардың, зерттеушілердің еңбектері қарастырылды. Керуен жолдарына қатысты тиісті материалдар жүйеленді. Экспедиция кезінде керекті мәліметтер жинақтау үшін жергілікті тұрғындармен сұрақ-жауап түрінде жұмыстар атқарылды. Далалық зерттеу кезінде этнографиялық және археологиялық барлау әдістемелері қолданылды.

Материалдарды сипаттау

Көне түркі жазбаларында Алтай тауларынан асып Ертіс бойындағы түргештерге жорыққа аттанғандары туралы деректер сақталған. Мысалы Күлтегін жазбасында: «В том же году мы прошли против тюргешей, поднявшись в Алтунскую чернь и переправясь через реку Иртыш» деген жолдар бар [Малов 1951: 41]. Сол секілді Тоныкөк жазбасында түргештерге аттанады. Онда: «А я так говорю, я мудрый Тоньюкок: «Мы пришли, пройдя через Алтунскую чернь. Через реку Иртыш» деп келеді [Малов 1951: 68]. Бұл жазбаларға қарағанда Ертіс бетіне осы Бұқтарма жолы арқылы өткен болуы тиіс. Өйткені одан басқа жолдың барлығы айналма болып табылады.

Бұқтарма алғаш рет Шыңғыс хан жорықтарында аталады. 1204 жылы Шыңғыс хан оңтүстік Алтайда қыстап шығып, көктемінде батыс бетке өтеді. Деректе: «Зимовал Чингис-хан на южном склоне Алтая. Затем, когда весною, в год Коровы (1205), он перевалил через Алтай и двинулся далее, то у истоков Эрдышской Бух-дурмы оказалось стоящим наготове соединенное войско Тохта и Кучулука» [Сокр.сказ. 1941: 56]. Бұл деректе Шыңғыс ханның Алтайдан «Арай асуы» арқылы өткені жазылған. Жорықтың барысы, Арай асуы туралы онда: «Возвратясь оттуда через тот же Арайский перевал, Чингис-хан расположился лагерем в Ауруутах» деп сипатталады [Сокр.сказ. 1941: 56].

Нәтижелер

Жалпы Бұқтарма жолы Шыңғыс ханның батыс жорықтарында үздіксіз жүрген күре жолының бірі болды. Ең соңында батыс жорықтарынан осы жол арқылы Моңғолияға оралады. Онда жазды Ертіс бойында өткізіп содан кейін ғана елге (1225 ж.) оралғаны жазылады [Сокр.сказ. 1941: 85]. Шыңғыстау тауларын Шыңғыс ханмен байланыстыратын халық аңызының шығуы осы жылмен (1225 ж.) байланысты болуы мүмкін. Шыңғыстау атауының Шыңғыс ханмен байланысты екендігі туралы мәлімет алғаш рет Андреевтің жазбасында кездеседі. Ол 1782 жылы Әбілфейіз ханның ордасына келіп, әңгіме арасында таудың тарихы жөнінде сұрайды. Андреев Әбілфейіз туралы: «Кочевье свое или жилище имел прямо крепости Семипалатной в каменных горах Чингистау, на речке Чингиске, до коих от Семипалатной расстояния 300 верст. О сем амбе, в бытность мою у сего салтана для некоторого дела о посольстве в 1782 году, из любопытства между разговорами спрашивал я: по какой причине сей камень называется по имени великого Чингис-хана? Который мне ответ сказал: что в древние времена он, великий Чингис-хан, дохаживал до сего камня своим кочевьем, в честь коего оный и название себе получил. А он, Абульфеис-салтан, в оном зимнее неперемное свое кочевье имеет более сорока лет, но оттоль в летнее время по разным местам перекочевывает» деп жазады [Андреев 1998: 41–42]. Шыңғыстаудың Шыңғыс ханмен байланысты екендігі жөнінде Абай да жазады. Абай: «Қашан маңғұлдан Шыңғыс хан шыққанда, қазақтар «құтты болсынға» барыпты. Бірақ қай жерде барғаны мағлұм емес, сүйтсе де осы Шыңғыс тауында, әскері Қарауыл өзенінің бойында жатып, он екі рудан он екі кісі маңғұлдың өз заңы бойынша «Хан» деген үлкен биіктің басында, ақ киізге Шыңғысты отырғызып хан көтерген дейді» [Абай 2002: 156]. Абайдың әкесі Құнанбай А. Янушкевичке де осы сипаттағы мәліметтер берген [Янушкевич 1966: 27–28].

Талқылау

Шыңғыс хан туралы «Құпия шежіренің» тағы бір маңыздылығы бұл жазбада алғаш рет Зайсан көлі аталады. Әрі ол өзінің бұрынғы тарихи «Қызылбас» атауымен беріледі. Шыңғыс хан осы Қызылбас көлінде (Зайсанда) Бұйрық ханды өлтіреді. Бұл туралы: «§ 158. Потом Чингисхан с Ван-ханом вдвоем пошли на Гучугудун-Буируха Найманского. Не будучи в силах им противостоять, Буирух-хан двинулся через Алтай из местности Сохох-усун на Улук-тахе, где они его настигли. Отсюда они и начали его преследовать. Дали перевалить через Алтай и погнали вниз по течению Хумшигирской реки Урунгу. Здесь наши захватили его нойона, Едитублуха, который шел в караульном охранении. Теснимый нашим караульным отрядом, он пытался было бежать в горы, но у коня его лопнула подпруга. Прогнав Буирух-хана вниз по Урунгу, настигли его у озера **Кишилбаш-наур** (выделено автором – О.О.) и тут прикончили его» [Сокр. сказ. 1941: 36]. Зайсанның тарихи атауы «Қызылбас» екендігі Спафаридың жазбаларында анық көрініс тапқан. 1675 жылы орыс елшісі Спафари Ертісті бойлап Қытайға өтеді. Спафари осы сапарында Қызылбас (Зайсан) көлі жөнінде келесідей мәліметтер береді. Ол: «А того тайши до озеро Кизылбаш ходу 9 дней возле реки Иртыша. И сквозь то озеро прошла река Иртыш и не мешается с озером и опять за озеро течет своим течением» деп жазады [Спафари 1882: 42]. Спасский бұл жөнінде: «По словам Фишера это озеро, называемое прежде Кизил-нор, переименовано Нор-Зайсаном (Благородным озером) от избытка в нем рыбы, которою, против обыкновения своего, питались калмыки, во время бывшего в них стране голода» деп түсіндіреді [Спасский 1849: 14]. Фишер: «Сказывают, что калмаки питались тогда по нужде рыбою из Нор-Зайсана, хотя впрочем такая пища у них не в обыкновении, а озеро, которое прежде называлось Кизалсу-Нор, получило нынешнее свое имя из благодарности за его услуги, так как бы они хотели пожаловать его дворянством» деп жазады [Фишер 1774: 448].

Міне, бұл деректер Зайсан көлінің тарихи атауының өзгеруі жоңғарлар келгеннен кейін орын алғанын көрсетеді. Алтай, Тарбағатай аймағы қашанда найман руының атақонысы болған. Ортағасырлық парсы жазбалары, сондай-ақ Рубрук пен Карпини да жазбаларында бұл аймақты «наймандар елі» деп көрсеткен. Ең соңы, жоғарыда көрсетілгендей «Құпия шежіре» бойынша найман ханы Бұйрық Шыңғыс ханмен қақтығыста Зайсан (Қызылбас) көлі маңында қаза табады.

Италияндық елшілер Плано Карпини (1245–1246 жж.) және Гильом де Рубрук (1253–1256 жж.) Моңғол ставкасына сапар шеккені белгілі. Бұл екі саяхатшының жолдары Алакөл бойында Үгедей Ордасында түйісіп, одан арғы сапарлары қайта бөлектеніп, бірақ Бұқтарма жолында қайта түйіседі. Карпини Еміл өзенінен шыққаннан кейін Орда Еженнің иелігіне келіп, одан кейін Күйік ханның тағы бір сарайына келеді. Ол Орда Еженнің әкесінің (Жошының) жұртында отырғанын жазады. Соған қарағанда Карпиниді айналма жолмен, яғни Аягөз жолы арқылы моңғол билеушілері (Күйік, Орда Ежен) отырған орда-сарай үстілерімен әдейі алып жүрген сияқты. Рубруктың жолы басқаша келеді. Рубрук бұл тұста Күйік ханның ордасынан («осы аймақтың астанасы»), яғни Алакөл маңынан шыққаннан кейін солтүстікке, қарлы тауларға қарай жүргендерін жазады. Бұл жол Емілден шыққан соң Тарбағатай арқылы Бұқтарма жолына қосылады. Оның жазбасында жоғарыдағы ордаларды (Күйік пен Орданың) тек қайтар жолында ғана көргені туралы жазылады. Тек оның жазбасында Орда-Еженнің орнына Стикан айтылады.

Рубруктің тікелей Тарбағатай арқылы жүргеніне дәлел болатын, үндес жазбалар бар. Мысалы, оның «Во вторую субботу Рождественского поста вечером мы проезжали через одно место среди очень страшных скал, и проводник наш прислал просить меня произнести какие-нибудь молитвенные слова, чтобы ими можно было обратить в бегство демонов, так как на этом переходе демоны обычно внезапно уносили людей» деген жолдарын алып қарайық

[Путешествие 1993: 117]. Дәл осыған үндес сипаттаманы ағылшын саяхатшысы Т. Аткинсонның жазбаларынан кездестіруге болады. Ол 1848 жылы Ертіс пен Тарбағатай аралығындағы біраз жерлері аралып, суретке көшіреді. Осындай бір жері туралы Аткинсон былай деп жазады: «Далее стояли разрушенные башни и мощные зубчатые стены с осадными башнями, уходящими высоко вверх, на которых я воображал, даже можно сказать, отчетливо представлял мрачных стражей, зорко осматривающих бескрайние равнины. Если бы все это было времена джиннов, то, конечно, на этом месте их можно было бы обнаружить» [Аткинсон 2006: 153]. Әрі қазақтардың бұл жерден сескеніп «жын-шайтанның мекені» деп қабылдайтынын келтіреді [Аткинсон 2006: 153]. Аткинсонның осы сипаттамасын бесжүз жыл бұрын өткен Гильом де Рубруктың жазабасымен салыстырсақ, екеуінің бір жерді сипаттайтынына көз жеткізуге болады.

Бұқтарма жолының стратегиялық тұрғыдан маңызы XIX ғ. екінші жартысына дейін жалғасты. 1864 жылы Тарабағатай келісім-шарты (Шәуешек келісім-шарты) жасалғанша бұл өлке Қытайға (Цин мемлекетіне) қарағаны белгілі. 1862 жылы Қытайдың Шэнси, Ганьсу және Синьцзян аймақтарында орын алған дүнген көтерілісі кезінде Пекинмен тікелей қатынас жолы көтерілісшілердің қолында болғандықтан билік өкілдері астанамен Бұқтарма жолы арқылы байланыс жасаған. Бұл уақыттағы Бұқтарма жолының Қытай билігі үшін маңыздылығы жөнінде Бабков: «Она в особенности имела для нихъ важное значение, потому что в тревожное время дунганской смуты, когда было прервано кратчайшее сообщение Западнаго Китая с Пекином через Урумчи и Кур-Караусу, эта дорога представляла собою единственный удобный путь к столице Срединного государства через Кобдо и Улясутай» деп жазады [Бабков 1912: 411].

Сібір аймағын Қытай, Орта Азия елдерімен байланыстаратын көне жол Ертіс өзені бойы арқылы жалғасты. Бұл жол Семей қаласы тұсында екі бағытқа бет алатын. Оның бірі Алқабек арқылы Тарбағатай асып, Қытай жеріне өтсе, екіншісі Аягөз өзенінің орта ағысы арқылы өтетін жол. Аягөз өзенінің орта ағысында керуен жолы өз кезегінде бірнеше тармаққа бөлініп кетеді. Оның бір тармағы Алакөлдің шығыс жағы арқылы Емілден (Ескі көпір) өткен соң Шәуешекке және Эби нор, Сайрам нор арқылы Құлжа қаласына шығады. Емілге жетпей Үржар өзенін бойлап, Ұялы арқылы көлдің бергі бетіне, яғни Лепсіге шығатын тармағы да болған.

Тағы бір тармағы Аягөз өзенін бойлай Лепсіге шығып, бүгінгі Алматы бағытында жүреді. Ерісті бойлап кететін жолдың Көкпектіден өткен соң Зайсан көліне жетпей оңтүстікке кілт бұрылып, Хабарасу арқылы Шәуешекке түсетін бағыты да бар.

XVIII ғ. қазақ-жоңғар кезіндегі Ресей елшілерінің жоңғар Ордасына барған бір жолын көрсетейік. Егер Г.Н. Потаниннің жазбаларынан құрастырса келесідей: Семей – Ертіс өзені – Аягөз (орта ағысы) – Тарбағатай мүйісі – Қарақол өз. – Үржар өз. – Зай өз. (Қатынсу) – Еміл өз. – Шаған Тоғай өз. – Алакөл – Атбас – Ебі-нор – Сайрам-нор – Талқы – Ұрға [Потанин 1868: 21–22]. Халық аңызында бұл жол тармағы және басқа да Тарбағатай жотасындағы жолдар «Жалбы батыр жолдары» деген атпен қалған. Халық аңызында Шарышты өлтіруіне (жекпе-жекте өледі) байланысты Абылайды ұстап әкелуге қонтайшының әмірімен Жалбы бастаған арнайы жасақ аттанады. Шәкәрім «Жалбы жолы» жөнінде: «1741 жылы Ташкенттегі қалмақтың ханы Галдан Церен «қайда болса да Абылайды тірі ұстап алып кел, Шарыштың орнына өлтіремін» деп, отыз мың әскерімен Жалбы деген батырын жіберіпті, осы Шыңғыс пенен Тарбағатай тауының тау арасындағы жолдарменен жүріп қарағандықтан, сондай жолдар «Жалбы жол» атанған» деп жазады [Құдайбердіұлы 2004: 23]. Үржар, Мақаншы жағының «Жымба жолы» деп атайтыны осы Жалбы болуы керек. Мақаншы елінің қариялары Сасықкөл, Алакөл аумағы арқылы өтіп жатқан жол үзігін «Жымбаның жолы» дейді (I). Жергілікті Жымбы жолының үзігі келесідей (Алакөлдің шығысы): «Шәуешек – Ескі көпір – Айнабұлақ – Берденнің Қарасуы – Тұмсық құм» (I). Одан әрі Аягөзге қарай кетеді.

Қорытынды

Алтай-Тарбағатай аймағының көне қатынас жолдары өзінің тұрақтылығымен ерекшеленеді. Егер қазақ жерінің басқа өлкелерімен салыстыратын болсақ мүлде басқа көріністі көруге болады. Мысалы Сарыарқа даласында ортағасырлық қатынас жолдарының XIX ғасырда өзгеріске түсіп, пайда болған орталықтарға байланысты, көп жағдайда қайтадан қалыптасқаны аңғарылады. Ал Алтай-Тарбағатай өңірі керісінше еш өзгеріссіз, өз қалпын жоғалтпады. Бұған себеп асу бермес тау жоталары және оңтүстіктен солтүстікке кесе аққан Ертіс өзені. Осы себепті шығыс өлкенің тарихи жолдарын зерттеу аса қиындық тудырмайды. Әрі тарих қойнауындағы көне оқиғалармен байланыстыру мүмкіндігі зор. Жер-судың аты өзгергенімен оның қалпы жоғалмайды. Сондықтан Зайсан көлінің тарихи атауы Қызылбас (Қызылсу) екендігі салыстырмалы түрде оңай ажыратылады.

Қорыта айтқанда Алтай-Тарбағатай өңірінің көне қатынас жолдарын зерттеу өте маңызды. Бұл жолдардың бойында тарихтың жасырулы сырлары жатыр. Егер салыстыра зерттейтін болсақ Шыңғыс ханның жорық жолдары, Моңғол астанасына апарар империялық күре жол, сауда-саттық жолдары және т.б. маңыздағы сүрлеулер осы «Бұқтарма жолы», «Жалбы жолы» секілді қатпарлардың бойында жатыр.

Ақпарат бергендер

I Қызырхан Байыссағымұлы. 1949 ж.т. Абай облысы, Мақаншы ауданы, Мақаншы ауылы. – 2025 ж.

Informants

I Kizyrkhan Bayssagymuly. Born in 1949 in the village of Makanchi, Makanchi district, Abay region. – 2025.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Абай Құнанбайұлы. Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққандығы туралы // Шығармаларының екі томдық жинағы. Т. 2: Өлеңдер мен аудармалар. Алматы, 2002. 336 б.
- 2 Андреев И.Г. Описание Средней орды киргиз-кайсаков. Алматы, 1998. 280 с.
- 3 Аткинсон Т.В. Восточная и Западная Сибирь // Первые английские путешественники в Казахской степи / Пер.с англ. Д.М. Костиной/ Сост. И.В. Ерофеева. Т. 8. Алматы: Санат, 2006. 312 с.
- 4 Бабков И.Ф. Воспоминания о моей службе в Западной Сибири. 1859–1875 г. (Разграничение с Западным Китаем 1896 г.). СПб.: Типография В.Ф. Киришаума, 1912. 579 с.
- 5 Құдайбердіұлы Ш. Қазақтың қайдан шыққаны туралы // Түрік, қазақ, қырғыз һәм хандар шежіресі. Алматы, 2004. 15–25–66.
- 6 Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности. Тексты и исследования. М.; Л.: АН СССР, 1951. 452 с.
- 7 Потанин Г.Н. О караванной торговле с Джунгарской Бухарией в XVIII столетии. М.: Университетская типография, 1868.
- 8 Путешествие 1993: Путешествие в восточные страны Плано Карпини и Гильома де Рубрука. Серия: Путешествия. Открытия. Приключения. Алматы: Ғылым, 1993. 248 с.
- 9 Сокр. сказ. 1941: Эпосы, легенды и сказания: «Сокровенное сказание Монголов». М.; Л., 1941. URL: <https://xn--80abubbalb5cgec5b4kf.xn--p1ai/find/lib/mgposlan.pdf> (дата обращения: 19.04.2025).
- 10 Спасский Г.Н. Список с чертежа Сибирский земли (заимствованный из рукописного сборника XVII века и объясненный примечаниями Императорского Московского общества истории и древностей Российских Г.Н. Спасским). М.: Университетский типография, 1849.
- 11 Спафари Н. Путешествие через Сибирь от Тобольска до Нерчинска и границ Китая русского посланника Николая Спафария в 1675 году (Дорожный дневник Спафария с примечаниями Ю.В. Арсеньева). СПб., 1882.
- 12 Фишер И.Э. Сибирская история с самага открытия Сибири до завоевания сей земли российским оружием. СПб.: при Императорской Академии наук, 1774. 631 с.
- 13 Янушкевич А. Дневники и письма из путешествия по казахским степям. Пер. с польского Ф. Стекловой. Алма-Ата, 1966. 267 с.

REFERENCES

- 1 Abay, Q. 2002. *Şığarmalarınñ eki tomdıq jınağı (Two-volume collection of his works)*. Vol. 2. Almaty (in Kazakh).
- 2 Andreyev, I. G. 1998. *Opisaniye Sredney ordy kirgiz-kaysakov (Description of the Middle Horde of Kirghiz-Kaysaks)*. Pavlodar: "EKO" Publ. (in Russian).
- 3 Atkinson, T.V. 2006. *Pervyye angliyskiye puteshestvenniki v Kazakhskoy stepi (The first English travelers in the Kazakh steppe)* / Translated from English by D.M. Kostina / Comp. I.V. Yerofeyeva. Vol. 8. Almaty: "Sanat" Publ. (in Russian).
- 4 Babkov, I. F. 1912. *Vospominaniya o moyey sluzhbe v Zapadnoy Sibiri. 1859–1875 g. (Memories of my service in Western Siberia. 1859–1875)*. St. Petersburg: V.F. Kirshbaum Printing House (in Russian).
- 5 Qudayberdiuli, Şh. 2004. *Türük, qazaq, qırğız häm xandar şejiresi (Genealogy of Turks, Kazakhs, Kirghizs and Khans)*. Almaty, 15–26 (in Kazakh).
- 6 Malov, S. E. 1951. *Pamyatniki drevnotyurkskoj pismennosti. Teksty i issledovaniya (Monuments of ancient Turkic writing. Texts and research)*. Moscow; Leningrad: USSR Academy of Sciences (in Russian).
- 7 Potanin, G.N. 1868. *O karavannoy trgovle s Dzhungarskoy Bukhariyey v XVIII stoletii (Caravan trade with Dzungarian Bukhara in the 18th century)*. Moscow: University Printing House (in Russian).
- 8 Puteshestviye 1993: *Puteshestviye v vostochnyye strany Plano Karpini i Gil'oma de Rubruka (A trip to the eastern countries by Plano Carpini and Guillaume de Rubruck)*. Series: Travel. Discoveries. Adventures. Almaty: "Gylym" Publ. (in Russian).
- 9 Sokr. skaz. 1941: *Eposy, legendy i skazaniya: Sokrovennoye skazaniye Mongolov (Epics, legends and tales: "The Hidden legend of the Mongols)*. Moscow; Leningrad. URL: <https://xn--80abubbalb5cgec5b4kf.xn--p1ai/find/lib/mgposlan.pdf> (accessed: 19.04.2025) (in Russian).
- 10 Spasskiy, G. N. 1849. *Spisok s chertezha Sibirskiy zemli (zaimstvovanny iz rukopisnogo sbornika XVII veka i obyasnennyy primechaniyami Imperatorskogo Moskovskogo obshchestva istorii i drevnostey Rossiskikh G.N. Spasskim) (A list from the Siberian Land drawing (borrowed from a handwritten collection of the 17th century and explained by the notes of the Imperial Moscow Society of Russian History and Antiquities by G.N. Spassky)*. Moscow: University Printing House (in Russian).
- 11 Spafari, N. 1882. *Puteshestviye cherez Sibir ot Tobolska do Nerchinska i granits Kitaya russkogo poslannika Nikolaya Spafariya v 1675 godu (Journey through Siberia from Tobolsk to Nerchinsk and to the borders of China by the Russian envoy Nikolai Spafari in 1675)*. Spafari's travel diary with notes by Yu.V. Arsenyev. St. Petersburg (in Russian).
- 12 Fisher, I. E. 1774. *Sibirskaya istoriya s samago otkrytiya Sibiri do zavoyevaniya sey zemli rossiyskim oruzhiyem (Siberian history from the very discovery of Siberia to the conquest of this land by Russian weapons)*. St. Petersburg: at the Imperial Academy of Sciences, 631 (in Russian).
- 13 Yanushkevich, A. 1966. *Dnevniki i pisma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam (Diaries and letters from a trip to the Kazakh steppes)*. Translated from Polish F. Steklova. Alma-Ata (in Russian).

About the Author

Oshanov Orynbay – Senior Researcher, Shakarim University, Semey, Kazakhstan.

ORCID: [0009-0002-4051-9598](https://orcid.org/0009-0002-4051-9598) E-mail: dadan@mail.ru

Автор туралы мәліметтер

Ошанов Орынбай Жаңабайұлы – аға ғылыми қызметкер, Шәкәрім университеті, Семей қ., Қазақстан

Сведения об авторе

Ошанов Орынбай Жанабайұлы – старший научный сотрудник, Шәкәрім университет, г. Семей, Казахстан

Мүдделер қақтығысы туралы ақпаратты ашу. Автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді / Раскрытие информации о конфликте интересов. Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов / Disclosure of conflict of interest information. The author claims no conflict of interest.

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 19.04.2025.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 22.05.2025.

